

BEGRAAFPLAATSEN IN EUROPA

THEMA 22: MAAGDELIJKE BOTTEN

KEULEN

In de Middeleeuwen was Keulen een 'heilige stad'. Op het stadswapen van Keulen staan naast de drie kronen van de Driekoningen elf zwarte vlammen (bloeddruppels). Ze symboliseren de Britse koningsdochter Ursula en haar gevolg van elfduizend maagden. Volgens de legende zijn zij

door de Hunnen vermoord, toen deze de stad belegerden en Ursula met haar maagden in hun handen vielen. De relieken van Ursula, haar vriend Aetherius en de elfduizend maagden zijn nog te bezichtigen in het interieur van de Ursulakerk in Keulen en speciaal in de *Goldene Kammer*.

MAAGDEN EN RELIGIE

In religies spelen maagden vaak een belangrijke rol.

In het Romeinse rijk waren Vestaalse maagden de priesteressen van de godin Vesta. Hun belangrijkste taak was het brandend houden van het eeuwige (haard)vuur. Doven van het vuur zou catastrofaal zijn voor de staat. Als straf voor een overtreding van de gelofte van kuisheid werd een maagd levend begraven.

In de heilige boeken van de islam, de Koran (woorden van Allah) en de Hadith (woorden van Mohammed) wordt het paradijs (*djenna*) beschreven als een plaats waar de bewoners kunnen genieten van hemelse spijs en drank en waar maagden met amandelvormige ogen voortdurend tot hun beschikking zijn. In een hadith staat zelfs: 'de kleinste beloning voor de mensen van het paradijs is een plaats waar 80.000 dienaren en 72 maagden zijn...'

In het christendom is Maria natuurlijk de belangrijkste maagd. Zij kreeg als maagd zelfs een kind. Hoe dat ging is prachtig afgebeeld boven het noordportaal van de Marienkapelle in Würzburg: God de Vader blaast door een spreekbuis het Jezuskind in het oor van Maria, waar de Heilige-Geest-duif het kind naar binnenleidt. Het mooiste maagdenverhaal echter is het verhaal van Ursula en haar 11.000 maagden.

Würzburg - Marienkapelle

DE LEGENDE VAN ST. URSULA

Ursula was de dochter van de christelijke Bretonse koning Maurus. Toen de heidense koning van Engeland over haar deugden, wijsheid en schoonheid hoorde, wilde hij haar laten trouwen met zijn zoon Conanus. Ursula wist het huwelijk diplomatiek drie jaar uit te stellen. Zij kon dan op pelgrimstocht gaan en hij kon intussen christen worden.

Ursula werd begeleid door elf boten met elk 1000 maagden. Met een gunstige wind voeren ze de Rijn af naar Keulen. Daar kreeg Ursula een visioen, waarin een engel haar opdroeg naar Rome te gaan en dan terug te keren naar Keulen om daar de marteldood te sterven. Ze voeren door naar Basel en gingen dan te voet naar Rome om daar te pelgrimeren en te bidden. Onder de indruk van haar vroomheid sloten paus Cyriacus en een aantal andere hoogwaardigheidsbekleders zich bij haar aan.

Intussen hadden Attila en zijn Hunnen Keulen aangevallen. Zoals wolven lammeren aanvallen, zo overvielen de Hunnen op 21 oktober 451 de vrome maagden en richtten een waar bloedbad aan. Ursula werd eerst gespaard, omdat Attila voor haar schoonheid was gevallen, maar toen ze hem afwees stierf ook zij door een pijl de marteldood. Intussen was ook Conanus, verwittigd door een engel, afgereisd om zijn bruid te helpen. Hij werd nog gedoopt tot Aetherius om daarna ook martelaar en heilige te worden. Na deze slachtpartij verdreef een engelschare de Hunnen uit Keulen. De bevrijde inwoners uit Keulen begroeven de maagden en vereerden hen sindsdien als heiligen.

Afbeelding van Hans Memling op Ursulaschrijn (museum Brugge)

VAN ELF NAAR ELFDUIZEND

Als bron voor de legende gold in eerste instantie de 'Clematiussteen' uit de 4^e/5^e eeuw, waarop sprake is van de oprichting van een kerk, de voorganger van de huidige Ursulakerk, voor enkele maagden-martelaressen in Keulen. Er werden nog geen namen genoemd.

Later was er sprake van elf maagden. De naam Ursula dook voor het eerst op in de 10^e eeuw. Daarbij werd gebruik gemaakt van een laat antieke grafsteen voor een achtjarig meisje in de oudste (Ursula)kerk. De steen is nog te zien in het Römisch-Germanische Museum. Ook de naam Aetherius is afgeleid van een dergelijk grafscript.

De stap van 11 naar 11.000 maagden ontstond door een leesfoutje. Een inscriptie, die verloren is gegaan, bevatte waarschijnlijk de afkorting 'XI.m.v.', voluit '11 martyres virgines' (11 martelaressen maagden). Door de letter m als Romeinse aanduiding van het getal 1000 (M) te interpreteren, werd het: '11.000 virgines'!

ROMEINSE 'MAAGDEN'

Toen iets ten noorden van de Keulse stadsgrens in 1106 een groot Romeins grafveld werd ontdekt, wist iedereen dat dit de *ager Ursulanum* was, de plaats waar het gebeente van Ursula en haar 11.000 metgezellinnen lag.

Er ontstond een levendige relikwieënhandel. De non Elisabeth von Schönau wist in trance nog enkele namen van martelaressen te identificeren: Aurelia, Eugenia, Grata, Kunera, Pinnosa, Kordula, Kunigunde, Priska, Odilia, etc. Men vervaardigde relikhouders, vooral bustes van (Rijnlandse) meisjes met blozende wangen en een schalkse glimlach. Als bij een kijkdoos kon je door het venstertje de relikjes zien. Het werd een zeer geslaagd exportproduct, maar leidde ook de inflatie van de relikverering in. Rond het jaar 1400 waren er ca. 12.000 Ursulareliken in omloop, waarvan er nog ca. 3.000 bestaan.

SANKT URSULAKIRCHE

De St. Ursulakerk is één van de twaalf Romaanse kerken van Keulen.

In het interieur zijn vele funeralia te zien, die over het algemeen te maken hebben met de legende van St. Ursula en haar gezellinnen.

In 1659 schonk Johann Crane het Ursulagraf, dat in het noordelijke zijschip staat. Het staat op de plaats, waar volgens een legende bisschop Kunibert het graf van Ursula vond. Een witte duif had hem onder de mis de plaats aangewezen. Het bestaat uit zwart marmer en omsluit de stenen sarcofaag van St. Ursula, die door drie zijdelingse openingen te zien is. De gisante in wit albast van Ursula bovenop met de duif aan haar voeten is een werk van Johann W. Lentz.

In het noordelijke zijschip bevindt zich ook het stripverhaal over de Ursulalegende uit 1456. De strip van Jan van Scheyven uit de school van Stephan Lochner bestaat uit 30 scènes op 24 panelen. Daar hangt ook een schilderij uit het begin van de 17e eeuw over de ontdekking van het Ursulagraf. In de apsis vlakbij staat een beeld uit 1460 van Ursula als 'schutsmantelheilige'.

RELIEKSCHRIJNEN VAN BRUID EN BRUIDEGOM

Na de verheffing van het gebeente van de H. Ursula uit de nieuw ontdekte *ager Ursulanum* werd tussen 1156 en 1170 een gouden reliekschrijn voor haar gebeente gemaakt. Rond 1800 werd de schrijn door de Fransen van zijn metaalversiering beroofd. Tussen 1878-1883 maakten Franz Wüsten en Gabriek Hermeling rond de resten van de oude een nieuwe schrijn.

Tot 1155 was de H. Aetherius nog volledig onbekend. Maar de H. Elisabeth von Schönau herkende hem in een visioen als de bruidegom van Ursula. De Aetheriusschrijn stamt uit ca. 1170 en is een bijzonder staaltje van Keulse goudsmeedkunst. De figuren zijn er in de loop van de tijd afgeroofd, maar de emaille versieringen zijn gebleven.

GOLDENE KAMMER

Wat gebeurde er met het restant van de (Romeinse) botten?

Al in middeleeuwse bronnen was er sprake van een 'gülden Kammer' vol relieken van Sankt Ursula en de haren. In 1643 richtten Johann von Crane en zijn echtgenote Verena Hegemihler als fans van Ursula in het zuiden van de kerk een nieuwe 'Goldene Kammer' in, waar de restanten van het grafveld aanschouwelijk werden tentoongesteld. De bovenste muurvlakken van de vier wanden werden in de baroktijd ornamenteel versierd met menselijk gebeente. In negen horizontale rijen werden de knoken in bepaalde patronen gelegd, voornamelijk in kruis- en cirkelvorm. Hier en daar vormen de knoken letters als *AVE MARIA*, *VRSVLA PRO NOBIS ORA* en *JESVS CORONA MARTIRIVM*. In kolommen met gouden barokke versieringen bevinden zich 700 schedels achter glas en in nissen staat een verzameling van 122 houten reliekbustes uit de 13^e tot 18^e eeuw.

Ursula werd verheven tot stadspatrones en in het stadswapen zien we een wit veld met elf zwarte (bloed)druppels, vlammen of tongen. In werkelijkheid gaat het veld terug op het Bretonse wapen en gaat het om een witte hermelijnpels met zwarte hermelijnstaarten, zoals je die ook aantreft in koninklijke hermelijnen mantels.

HET GETAL ELF

Het getal elf is in elk geval in Keulen een heilig getal gebleven. Elf is ook het gekkengetal en carnaval in Keulen is echt een gekkenboel, die praktisch het hele jaar door gevierd wordt. En niet alleen dan drinkt men ettelijke metertjes Kölsch! En 1 meter bier = 11 glazen! Prosit!

reliëkzuil met aan drie zijden reliekfragmentjes van de 11.000 maagden